Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

WYDAWNICTWO UMCS

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XI SECTIO N 2026

ISSN: 2451-0491 • e-ISSN: 2543-9340 • CC-BY 4.0 • DOI: 10.17951/en.2026.11.395-407

Relacje *homo–animal* we fraszkach Jana Fiedurka

Homo–animal Relations in Jan Fiedurek's Epigrams

Władysława Bryła

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Filologiczny
pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4A, 20-031 Lublin, Polska
wladyslawa.bryla@mail.umcs.pl
https://orcid.org/0000-0002-3267-6537

Abstract. The subject of the analysis is the animal world, encompassing 170 names presented in a conceptist manner in Jan Fiedurek's epigrams. The author is a biologist, which enables him to draw on his extensive knowledge of animals to create the *homo–animal* opposition. The epigrams are didactic in nature. Their purpose is to demonstrate the uniqueness (perfection) of animals and to encourage human beings to reflect.

Keywords: animal; epigram; didacticism; paradox

Abstrakt. Przedmiotem analizy jest świat zwierząt obejmujący 170 nazw, prezentowanych w sposób konceptystyczny we fraszkach Jana Fiedurka. Autor jest biologiem, co pozwala mu wykorzystywać niezwykłą wiedzę o zwierzętach do tworzenia opozycji *homo–animal*. Fraszki mają charakter dydaktyczny. Ich celem jest pokazanie niezwykłości (doskonałości) zwierząt oraz zachęcenie człowieka do refleksji.

Słowa kluczowe: zwierzę; fraszka; dydaktyzm; paradoks

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

WPROWADZENIE

Przedmiotem moich badań są fraszki Jana Fiedurka[1] zawierające nazwy zwierząt, rozsiane w 13 tomach fraszek, ale w szczególności te, które zostały zgromadzone w tomiku *Dydaktyczny ogród zoologiczny*, wydanym w 2021 roku przez Wydawnictwo UMCS. Analizowane fraszki (zgodnie z tytułem tomiku) mają charakter dydaktyczny i – podobnie jak bajki zwierzęce – realizują zasadę: „Uczyć, bawiąc". Co istotne, autor, profesor biologii, potrafi wzbogacać wiedzę swojego odbiorcy o zwierzętach, prezentując ciekawe, nieznane, ale prawdziwe właściwości z ich życia (w dalszej partii tekstu wyliczam takie nieznane cechy zwierząt).

W eksplorowanym materiale wystąpiło 170 rzeczowników nazywających zwierzęta. Ten słownik nazw zwierząt umożliwia zorientowanie się w jakości „zwierzyńca" oraz w funkcjach pełnionych przez nie w tekstach. Prezentowane w tomiku fraszki są krótkie, najczęściej dwu- i trójwersowe, rymowane. Taka forma stabilizuje myśl w nich zawartą, chroni przed zniekształceniem, pozwala eksponować ważne dla nadawcy słowa, pełni funkcję mnemotechniczną. Lapidarność formy sprawia, że są one „ekonomiczne w odbiorze", co podkreśla sam autor: „To rzecz intrygująca / fraszki czyta się do końca". Pod względem intencji fraszki są konstatacjami, przestrogami, nakazami, postulatami. Często eksponują występujące w życiu paradoksy, np. „Czy śniło się komu / że kiedyś pomniki przyrody będą z betonu". Wykorzystano tu dysonans poznawczy, który polega na zestawieniu dwóch rzeczowników konkretnych: *pomnik przyrody* i *beton*. Pierwszy z nich jest rozumiany jako „wytwór przyrody o szczególnej wartości przyrodniczej, np. źródło, krzew, krajobraz", natomiast beton to „sztuczna kompozycja cementu, wody i kruszywa, mająca zastosowanie w budownictwie". Obecnie beton jest postrzegany jako nadużywany produkt, który nieodwracalnie niszczy przyrodę w ramach „betonozy" – i to paradoksalnie on miałby stać się „pomnikiem przyrody". Możemy tu dostrzec kunsztownie sformułowaną przestrogę o intencji: „Jeśli to zrobisz, będzie źle".

[1] Jan Fiedurek jest mikrobiologiem, emerytowanym profesorem UMCS. Jego bogaty dorobek naukowy to ponad 350 publikacji, w tym dwa podręczniki akademickie, dwa skrypty do ćwiczeń, sześć monografii i osiem patentów. Ponadto ma oryginalne zainteresowania naukowe związane z tematyką żywienia i zdrowia człowieka. Owocem tych zainteresowań jest pięć bardzo ciekawie napisanych monografii, w tym trzy autorskie (*Rola żywności i żywienia w profilaktyce i terapii chorób człowieka*, *Mikrobiom a zdrowie człowieka* oraz *Wybrane aspekty zdrowego odżywiania*) i dwie redaktorskie (*Żywność a zdrowie człowieka* oraz *Aspekty zdrowotne składników żywności pochodzenia roślinnego*). Jest również autorem ponad 70 artykułów popularnonaukowych z tego zakresu. Od 15 lat pisze fraszki, które ukazały się w 16 tomach, a w przygotowaniu są kolejne.

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

Do napisania fraszki niezbędny jest dobry pomysł, zaskakujące sformułowanie, czyli koncept. Poetę konceptystę można określić jako poszukiwacza ukrytych sensów, związków. Niejako „nurkuje" on pod powierzchnię zjawisk, aby ujawnić związki między nimi niedostrzegalne, jawi się więc jako osoba niebanalnie myśląca. W niniejszym artykule spróbuję ukazać takie niezwykłe myślenie o zwierzętach i ich funkcjach w tekstach.

NAZWY ZWIERZĄT

Wśród nazw zwierząt występują hiperonimy i nazwy gatunkowe. Hiperonimami są: bezkręgowce, czworonogi, drapieżniki, owady, pierwotniaki, stado, wirusy, zwierzęta; nazwy zbiorowości: nieloty, plankton, szarańcza; nazwy istot młodych: cielęta, warchlaki.

Lista nazw zwierząt, którą zestawiam w celach informacyjnych o ich liczebności i różnorodności, przedstawia się następująco: aligator, ameba, amfiprion (błazenek), baran, bawół, bielik, blotka, bocian, burek 'pies', ćma, dinozaur, dorsz, dziobak, czworook 'ryba o podwójnych oczach', feniks 'mityczny ptak', flaming, głuszec, goryl, hiena, hipopotam, humbak 'rodzaj płetwala', jaszczurka, jastrząb, jerzyk, kameleon, karaluch, knur, koala, kogut, koliber, komar, konik morski, koń, kornik, kot, koza, kozica, kret, krewetka, królik, krowa, kura, labrador, lampart, leming, leniwiec, lew, lis, lwica, łabędź, łyska, małpa bonobo, małpa kapucynka, meduza, modliszka, motyl, mrówka, muł, mysz, niedźwiedź, niesporczak 'maleńkie żyjątko o długości 0,5–1 mm, które jest najtrwalszym organizmem żywym na świecie', nietoperz, nurnik 'ptak nadmorski z rodziny alk', okoń, osioł, orangutan, orzeł, osa, ostryga, owca, owsik, ośmiornica, pająk, panda, papuga, paw, pchła, pelikan, pies, piesek preriowy, pingwin, piżmowół, płetwal, pstrąg, pszczoła, rekin, renifer, robaczek, rozgwiazda, rumak 'o koniu', ryba, ryba fugu, ryba młot, ryba piła, rybka akwariowa, rybka babka, skunks, słoń, słowik, sokół, sowa, struś, stułbia, szczur, szympans, ślimak, świnia, tasiemiec, tchórz, tygrys, truteń, trzmiel, turkuć, tygrys, ukwiał, ważka, wąż, wesz, wieloryb, wilk, wiewiórka, wrona, wróbel, wydra, zając, zebra, żebropław 'drapieżny bezkręgowiec żyjący w planktonie', żmija, żółw, żuk, żyrafa.

Jak widać z powyższego rejestru, wystąpiły tu zwierzęta rzeczywiste (z wyjątkiem feniksa), należące do różnych rodzin i gatunków, prowadzące lądowy lub wodny tryb życia. Autor nie wprowadza zwierząt magicznych, ale – dysponując ogromną wiedzą przyrodniczą – sprawia, że fakty wydają się magią i aż trudno w nie uwierzyć.

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

FASCYNACJA ZWIERZĘTAMI

Lektura fraszek przypomina lekturę encyklopedii z ciekawostkami z życia zwierząt. O niezwykłych organizmach czytamy w króciutkiej fraszce.

Mikroskopijne niesporczaki
Najwytrzymalsze zwierzęta świata,
niestraszna im wysoka,
czy niska temperatura,
a do tego
mogą wytrwać
dziesięć lat „na głodnego". (Fiedurek 2021: 34)

Przywołane *niesporczaki* są niezwykle trwałymi mikroskopijnymi organizmami, które istnieją na całej Ziemi. Mogą one przetrwać w temperaturze +149°C lub nawet –272°C, przeżyć w próżni i przy ciśnieniu sześciokrotnie większym niż na dnie oceanu, a także wytrzymać 10 lat bez jedzenia. Niesporczaki są przedmiotem badań m.in. transplantologów, którzy obserwują ich białko, aby zdobyć wiedzę do zwiększenia czasu przechowywania narządów.

Podobnie niezwykłym zwierzęciem jest ryba fugu, opisana następująco:

Ryba fugu
W obliczu zagrożenia
nadyma się do rozmiarów,
których nie ma. (tamże: 30)

Ryba fugu, czyli rozdymka tygrysia, to mistrz podwodnej samoobrony. Mierzy zwykle 40 centymetrów, jest dosyć podłużna, pływa w wodach otaczających Japonię i skubie kraby, glony oraz koralowce. Kiedy jednak sama ma szansę zostać skubniętą, to wciąga do żołądka wodę i zamienia się w piłkę z kolcami. Jeżeli jakiś napastnik nie zrozumie sugestii i uszczknie kawałek rozdymki, będzie to prawdopodobnie jego ostatni posiłek przed końcem w męczarniach. Rozdymka tygrysia, a zwłaszcza jej jajniki, ikra, no i wątroba, zawierają tetradotoksynę. To substancja 100 razy bardziej trująca niż jad czarnej wdowy i aż 1000 razy gorsza od cyjanku. Po jej spożyciu mięśnie amatora rozdymki ulegają paraliżowi, a on sam traci możliwość oddychania. (Facebook 2024)

Ryba ta jest narodowym przysmakiem Japończyków. Można ją zjeść w miejscu certyfikowanym, przyrządzoną przez wykwalifikowanych kucharzy. Spożycie

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

źle oporządzonej ryby może skutkować ciężkim zatruciem, a nawet śmiercią. Trucizna, jaką zawiera w sobie jedna ryba fugu, jest groźniejsza niż cyjanek; może uśmiercić 30 osób.

W kolejnych fraszkach autor przedstawia wiele specyficznych i niezwykłych właściwości zwierząt:

- czworook – ma oko podzielone, dzięki czemu potrafi widzieć nad wodą i pod wodą (Fiedurek 2021: 83);
- flaming – może do tyłu zginać kolana (tamże: 38), przybiera barwę ciała w zależności od pokarmu (tamże: 37)[2];
- karaluch – może żyć kilka tygodni z odciętą głową (tamże: 23);
- koala – „pod względem długości spania / jest nie do pokonania", śpi nawet 20 godzin dziennie (tamże: 24);
- koliber – ma umiejętność latania do tyłu (tamże: 22);
- koń – potrafi spać na stojąco (tamże: 20);
- modliszka – „najpierw miła dla partnera, / potem go pożera" (tamże: 58);
- motyle – „tym się cechują, / że stopami pokarm smakują" (tamże: 38);
- mrówki – nie potrzebują snu (tamże: 19);
- owce – potrafią same się leczyć (tamże: 17)[3];
- ośmiornica – podczas głodu zjada własną mackę (tamże: 18), ma trzy serca (tamże: 20);
- pchła – skacze na odległość 200 razy dłuższą niż mierzy jej ciało (tamże: 16);
- pszczoły – komunikują się przez taniec (tamże: 81);
- słoń – jako jedyny ssak nie ma zdolności podskakiwania (tamże: 39), potrafi zwęszyć wodę w odległości 3 mil (tamże: 21);
- ślimak – potrafi zregenerować utracone oko (tamże: 17);
- wieloryb – ciąża u wieloryba trwa 12–16 miesięcy (tamże: 60);
- „zwierzęta powagę życia rozumieją / dlatego się nie śmieją" (tamże: 50).

We fraszkach Fiedurka człowiek bywa konfrontowany z tymi nadzwyczajnymi zdolnościami zwierząt, np.:

[2] Flamingi są naturalnie białe – ich dieta z krewetek solankowych i glonów zmienia ich kolor na różowy.

[3] Owce potrafią wyleczyć u siebie bóle brzucha i zakażenie pasożytami jelitowymi. Zmieniając dietę i poszukując roślin, w składzie których znajdują się saponina i tanina, pozbywają się nieprzyjemnych dolegliwości.

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

Taniec pszczeli
Taka forma komunikacji ukazuje,
jak życie społeczne się organizuje.
Człowiekowi też wypada,
uczyć się życia w harmonii od owada. (tamże: 81)

Człowiek nie zawsze może być dumny ze swoich przymiotów, co autor stwierdza we fraszce:

Człowiek – „pan stworzenia"
Wiele zwierzętom ma do pozazdroszczenia,
choć przewyższa je umysłowo,
jest upośledzony zmysłowo. (tamże: 82)

Powyższe obserwacje zwierząt zdają się potwierdzać tezę Arnolda Gehlena, że człowiek nie jest istotą najdoskonalszą, przeciwnie – „człowiek jest najbardziej niedoskonałym zwierzęciem na kuli ziemskiej ze względu na swe nieprzystosowanie do naturalnego środowiska i zatratę instynktu" (Margul 1996: 29–30). „Człowiek jest istotą naznaczoną brakiem. Jako istota czysto biologiczna, człowiek jest skazany na klęskę: nie jest, w przeciwieństwie do «zwykłych» zwierząt, wyposażony w wyspecjalizowane instynkty. Aby przetrwać, z konieczności tworzy kulturę i cały swój świat instytucji" (Wojsław 2000).

W filozofii wczesnochrześcijańskiej zwierzę stanowiło istotny punkt odniesienia w definiowaniu człowieka. Święty Augustyn z budowy sylwetki i ze sposobu poruszania się człowieka wysnuł następujące wnioski:

> Nawet wyprostowana postawa ciała przypomina człowiekowi, że nie powinien iść za tym, co ziemskie, jak bydło, które całą rozkosz czerpie z ziemi, toteż wszystko nim spada na brzuch i pochyla się ku ziemi. Zatem ciało ludzkie jest dostosowane do duszy rozumnej – nie tyle zarysem i kształtem członków, raczej przez to, że, wyprostowane, kieruje się ku niebu, aby nawet w tym świecie cielesnym spoglądać na to, co wyższe. (Salij 1985: 19–20)

FUNKCJE NAZW ZWIERZĄT

Obecność zwierząt w literaturze, ujmowanych w sposób skonwencjonalizowany i zdekonwencjonalizowany, doczekała się tak wielu opracowań, że Wiesław Przybyła ujmuje to następująco:

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

> Historia motywu przypomina bowiem labirynt bez wyjścia. Współczesna humanistyka koncentruje się na opisie pojedynczych bądź kilku ścieżek w tym labiryncie. Powstają zatem opracowania bestiariów poszczególnych twórców, epok (choć znakomita ich większość poświęcona jest kulturom antycznym), grup artystycznych czy też religii. Poza tym wiele z tych studiów rozpatruje bardzo zawężone problemy zwierząt w dziele literackim. (Przybyła 2011: 245)

W literaturze zwierzęta mogą być wykorzystywane w różny sposób. Zdaniem Anny Martuszewskiej (1993: 6–7) mogą być tłem dla człowieka, podmiotem stworzenia (np. przez jakiegoś boga), ukazywać świat wyobraźni przez kreowanie zwierząt fantastycznych (gryfów, smoków), być nosicielami (uosobieniami) wartości, np. dobra i zła, mądrości i głupoty, rozwagi i naiwności. Przybyła (2011: 24–251), systematyzując motywy zwierzęce, wymienia cztery ich funkcje. Stwierdza, że: (1) występują w funkcji kultowej, ponadnaturalnej, głównie w mitach i podaniach; (2) bywają antropomorfizowane (ujęcia alegoryczne); (3) człowiek może być teriomorfizowany[4] (przeciwieństwo antropomorfizacji); (4) zwierzę bywa prezentowane naturalistycznie – podpatrywanie zwierząt w ich naturalnym środowisku (np. wilków, ptaków) może posłużyć do charakterystyki zachowań człowieka.

W analizowanym tomiku dominują antropomorfizacje i obserwacje zwierząt w ich naturalnym środowisku, które służą wartościowaniu człowieka. Autor najczęściej tworzy narracje, rzadko dialogi. W narracjach odautorskich stosuje różne figury stylistyczne.

Jednym ze sposobów ukazywania człowieka jest porównanie, które – jak wiadomo – zestawia ze sobą dwa byty, aby uwypuklić jakąś cechę lub zachowanie, jak np. w poniższej fraszce.

> **Braki człowieka**
> Człowiek pozbawiony praw
> jest jak oskubany paw. (Fiedurek 2021: 64)

Paw jest ptakiem znanym z pięknego, kolorowego upierzenia. Ma oryginalny, długi na ponad metr tren (potocznie zwany ogonem), rozkładany w wachlarz z charakterystycznymi okami. Hodowany jest w parkach i hodowlach

[4] Teriomorfizm to zjawisko występujące w religiach, polegające na przedstawianiu bogów w postaci zwierząt lub z cechami zwierzęcymi. Jest to synonim zoomorfizmu (z gr. *zṓon* ‘zwierzę’ i *morphḗ* ‘kształt’). Można je zaobserwować w wielu religiach politeistycznych, w tym starożytnych, takich jak staroegipski bóg Amon czy aztecki Quetzalcóatl (wąż).

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

prywatnych, głównie ze względu na to barwne upierzenie. Jeżeli paw zostanie oskubany, to straci swój podstawowy atrybut. Zestawienie „oskubanego" pawia i człowieka pozbawionego praw jest sugestywne. Nie tylko ubarwia opis, pobudza wyobraźnię, lecz także akcentuje bardzo ważny aspekt egzystencji człowieka. Podobną myśl autor wyraża we fraszce *Ryba*:

Ryba
Podobny do ryby twój los,
gdy zabiorą ci głos. (tamże)

W cytowanych fraszkach H = A (ze względu na cechę X). Porównania te są asercją. Obserwowanie zwierząt w ich naturalnym środowisku może być wykorzystane dydaktycznie – jako przestroga. Oto dwie fraszki przestrzegające przed nadmiernymi ambicjami:

Kozica
To przykład doskonały
alpinistki wspinającej się na skały,
ale rozważ bratku,
czy nie zbyt duże jest ryzyko upadku. (tamże: 84)

Krowie schody
Bądź jak krowa, albo wół,
gdy wszedłeś na szczyt[5]
nie schodź w dół[6]. (tamże: 85)

Ukryty sens tych fraszek przestrzega przed pychą, dążeniem do sukcesów za wszelką cenę. Antropomorfizowane zwierzęta mogą „wypowiadać" paradoksalną[7] opinię o człowieku, co jest ukazane we fraszkach *Zdaniem kreta* i *Mysi dialog*:

[5] Metafora *wchodzenie na szczyt* symbolizuje dążenie do ambitnych celów, realizację marzeń lub osiągnięcie sukcesu. Ważne jest pokonywanie trudności, wysiłek i osiąganie satysfakcji. Osiąganie szczytu może odnosić się do kariery zawodowej, politycznej lub realizowania celów osobistych.

[6] Powszechnie uważa się, że krowy i konie nie potrafią schodzić po schodach. Zwierzęta te mają trudności z widzeniem ziemi tuż pod stopami, a budowa ich bioder i kolan utrudnia im przeniesienie ciężaru ciała do tyłu, aby nie stoczyły się ze schodów głową w dół (Lohnes 2025).

[7] Paradoks to „sformułowanie, zdanie zaskakujące swą treścią, wydające się w pierwszej chwili nieprawdziwe, bezsensowne, oparte na zestawieniu ze sobą dwu członów z pozoru wykluczających się treściowo (…); 2. Rozumowanie pozornie prawdziwe, które jednak z powodu występującego w nim błędu logicznego prowadzi do wniosków sprzecznych ze sobą" (Dunaj 1996).

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

Zdaniem kreta
Śmiały się krety,
że ludzie są ciemni,
gdyż potrzebują światła, niestety. (tamże: 86)

Powszechnie przyjmuje się, że krety są praktycznie ślepe. Ich oczy są bardzo małe i zbudowane z cienkiej błony. Mają one jedynie poczucie światła jako takiego. Nie mogą rozróżniać kształtów, natomiast wyczuwają drgania i smak. W powyższej fraszce to właśnie krety wyśmiewają się z ciemnoty człowieka i postulują zwiększenie światła na jego oświecenie. Występuje tu nawiązanie do konceptu „świata na opak", czyli burzenia stereotypów. Zarówno *ciemność*, jak i *światło* to słowa występujące tu w znaczeniach przenośnych, a odniesione do życia kreta zwiększają siłę ironii poprzez zderzenie znaczeń dosłownych i metaforycznych. Podobnie jest we fraszce *Mysi dialog*:

Mysi dialog
Myszka myszki zapytała,
czy zamierzasz się szczepić?
Coś ty oszalała,
jeszcze testów na ludziach
nie dostałam. (tamże: 91)

UMCS

Przywołane tu narracje bohaterów zwierzęcych w innym, nowym świetle ukazują sytuację człowieka, zmuszają do przemyśleń, a nade wszystko do zmiany punktu widzenia. Po uświadomieniu sobie różnych braków człowiek powinien zrewidować narcystyczne przekonanie o własnej wyjątkowości i talentach, a niekiedy zmienić postępowanie. Brak krytycyzmu względem własnej osoby i zakresu możliwości działania człowieka, któremu wydaje się, że może dokonać wielkich czynów, obrazuje „ambitny" jamnik:

Ambitny jamnik
Zaplanował kiedyś na dworze,
że okno na drugim piętrze obsikać może. (tamże: 85)

Fiedurek często piętnuje bezmyślność działania i nieumiejętność przewidywania skutków podejmowanych czynności, co obrazują dwie kolejne fraszki:

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

Daremny zabieg
Nawet przez srogie lanie,
osioł koniem się nie stanie. (tamże: 87)

Zbędny trud
Czekolady nie wydoi,
kto krowę kakao poi. (tamże: 78)

Powyższe porównania są oryginalne, autorskie, wzbogacone przyrodniczymi wiadomościami ze świata fauny. W analizowanym zbiorze jest jednak dużo odwołań do alegorii zwierząt utrwalonych w kulturze, np. sowa to mądrość, wół – pracowitość, osioł – upór. We fraszce *Godne życie* („Uczyń wiele starań / by żyć jeden dzień jak tygrys, / a nie sto dni jak baran" [tamże]) tytuł został zdefiniowany obrazowo przez zestawienie tygrysa i barana. Tygrys jest uosobieniem odwagi, niezależności, siły, a baran – nieuświadamianej uległości wobec zła, głupoty. Zawarte we fraszce przesłanie ma wymiar jakościowy i ilościowy, który można lapidarnie ująć w sformułowanie: lepiej żyć krótko, ale dobrze (tzn. na własnych warunkach).

W alegoriach zwierzęcych utrwalone znaczenie ma pająk[8], który symbolizuje: pracę, przędzenie, twórcę, cierpliwość, pilność, roztropność, ostrożność, przebiegłość, podstęp, chytrość, okrucieństwo, agresję, pułapkę, krwiopijcę, truciciela, chciwość, wyzysk, skąpstwo, zwycięzcę, bezużyteczność, zmartwienie, nadzieję, pokusę, czarną magię, deszcz, czary, księżyc, wróżby, introwersję, narcyzm. Utworzone z nici sieci łowne nazywa się pajęczyną.

Polityk i pająk
Tym się różni polityk od pająka,
że z własnej winy
wpada w sidła pajęczyny. (tamże: 62)

[8] Pająki należą do klasy pajęczaków (Araneae), w skład której wchodzą także skorpiony, kleszcze i roztocza. Większość pająków to drapieżniki, ale niektóre gatunki są roślinożerne. Mają osiem odnóży i dwudzielną budowę ciała, składającą się z głowotułowia i odwłoka. W Biblii pająk symbolizuje kruchość, nietrwałość i daremny trud, a także próżne nadzieje, które są tak samo niepewne, jak pajęczyna. Jest metaforą dla czegoś, co nie ma trwałej wartości i budowane jest na słabych fundamentach. Pajęcza sieć jest niemal tak wytrzymała na rozciąganie jak stal, jest mocniejsza od kuloodpornego kevlaru, prawdopodobnie jest hipoalergiczna i sterylna. Tym, co fascynuje naukowców w pająkach, jest m.in. umiejętność przędzenia nici. Nić służy im do budowy kokonów, ułatwia linienie, pozwala też stabilizować lot. Każdy pająk, przemieszczając się, zostawia za sobą nić, choć często tego nie dostrzegamy, ponieważ jest bardzo delikatna (Konarzewska-Michalak 2020).

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

Pajęczyna jest misternym wytworem, wzbudzającym podziw biologów, w której pająk porusza się doskonale. Polityk, który tworzy własne sieci powiązań międzyludzkich, być może nie zawsze przemyślanych i uczciwych, często sam staje się ofiarą własnych uwikłań. Tutaj także pajęczyna ma znaczenie przenośne, dezawuujące polityka i jego działania.

Fiedurek podkreśla, że czasami człowiek sam stawia siebie niżej od zwierząt i nie chce wykorzystywać nauki wypływającej z ich życia:

Mrówka
Choć pracowitością dobry przykład daje,
człowiek pokręci główką,
bo nie chce być mrówką. (tamże: 85)

Znacznie częściej człowiek zachowuje się jak zwierzę, szczególnie jeśli spodziewa się, że jego działanie będzie skuteczne i przyniesie mu korzyści:

Hieny i politycy
Wspólne cechy mają
– stadnie napadają. (tamże: 89)

W zbiorze fraszek szczególną pozycję zajmują zwierzęta żyjące blisko człowieka: pies i świnia. Pies postrzegany jest jako wierny towarzysz, przyjaciel człowieka i wartościowany jest zwykle dodatnio.

Pies „psycholog”
Pies łatwiej od spowiednika,
sumienie właściciela przenika. (tamże: 27)

Pies
Czy jest taka istota na ziemi,
wierna do końca,
która pana swego
kocha bardziej niż siebie samego? (tamże: 26)

Towarzystwo psa
Jedno, co wiem:
najlepiej mi się żyje z psem
– ja powarczę, on powarczy
i wystarczy. (tamże: 67)

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

Z kolei świnia – zwierzę żyjące blisko człowieka, hodowane dla mięsa i skóry – we frazeologizmach i metaforyce eksponuje najgorsze cechy człowieka: grubiaństwo, podłość, chamstwo, nieprzyzwoitość, pijaństwo (np. głupi/pijany jak świnia). Kąpiel świni w błocie czy w kałuży w celu ochłodzenia ciała stała się podstawą do połączenia świni z brudem. Maria Peisert (2003: 149) podkreśla, że świnia „bez wątpienia ma najgorszą pozycję wśród zwierząt domowych, przypisuje się jej bowiem najbardziej niegodziwe postępki i zachowania ludzkie. Etykieta językowa ogranicza zakres użycia epitetu *świnia* i pochodzących od niej rzeczowników, czasowników, przymiotników i przysłówków do języka potocznego".

Homo homini
Człowiek człowiekowi wilkiem,
ale niektórzy bardziej go winią,
gdy staje się świnią. (Fiedurek 2021: 70)

Świnia
Zdarza się niejednej świni,
że ze świątyni chlew czyni. (tamże: 18)

Rozrywka dla świń
Tylko celebryta przy korycie
umila świniom życie. (tamże: 56)

We fraszkach Fiedurka świnia kojarzona jest również z *korytem*, rozumianym jako dostęp do intratnych dóbr czy też niegodziwe osiąganie szybkiego, często niezasłużonego awansu, stanowiska i autorytetu:

Cuda biologii
Gdy świnia znajdzie się od koryta z daleka,
zaczyna szczekać. (tamże: 89)

Stresogenna profesja (świńskie życie)
Co to za życie,
ciągła walka przy korycie? (tamże: 64)

Z życia świń
Świnia kwiczy,
gdy na większy dostęp
do koryta liczy. (tamże: 87)

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 06:32:39

Wina koryta
Ja człowieka nie winię,
to koryto zamienia go w świnię. (tamże: 63)

ZAKOŃCZENIE

Świat zwierząt we fraszkach Jana Fiedurka jest bogaty ilościowo i jakościowo. Zwierzęta są ukazywane realistycznie, a szczegóły z ich życia i budowy zwiększają wiedzę odbiorcy. Znacznie częściej jednak funkcjonują jako alegorie służące napiętnowaniu pewnych cech człowieka. Poeta szczególnie nie lubi głupoty i cwaniactwa. Nieustannie dziwi się, że można nie widzieć fałszu i nie przewidywać skutków własnej bezmyślności, np. we fraszce *Pelikan* („Połyka każdą bzdurę, / niestety, / gdy ją podają «autorytety»"). Znacznie częściej przestrzega przed nadmiernymi ambicjami i nieuczciwością („Tylko sokoły / stają na cokoły. / Dla gawrona / kariera skończona"). Lektura fraszek zwierzęcych Fiedurka z pewnością może być przygodą intelektualną dla odbiorcy.

BIBLIOGRAFIA

Dunaj, B. (red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.

Facebook (2024). *Zwierzęta są głupie i rośliny też*, https://www.facebook.com/zwierzetasaglupie/posts/ryba-fugu-czyli-rozdymka-tygrysia-to-mistrz-podwodnej-samoobrony-mierzy-zwykle-4/358632470561631 (dostęp: 29.09.2025).

Fiedurek, J. (2021). *Dydaktyczny ogród zoologiczny*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Konarzewska-Michalak, E. (2020). *Tajemnicza sieć pająka*, https://amu.edu.pl/uniwersytet/z-zycia-uniwersytetu/newsy/tajemnicza-siec-pajaka (dostęp: 29.09.2025).

Lohnes, K. (2025). *Are Cows Really Unable to Walk Down Stairs?*, https://www.britannica.com/story/are-cows-really-unable-to-walk-down-stairs (dostęp: 29.09.2025).

Margul, T. (1996). *Zwierzę w kulcie i micie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Martuszewska, A. (1993). Literackie zwierzyńce: wstępna lustracja. W: A. Martuszewska (red.), *Literacka symbolika zwierząt* (s. 5–17). Gdańsk: Wydawnictwo UG.

Peisert, M. (2003). „Sus domesticus" – zwierzę, którego nazwy używać nie wypada. W: A. Dąbrowska (red.), *Opozycja homo–animal w języku i kulturze* (s. 149–155). Wrocław: Wydawnictwo UWr.

Przybyła, W. (2011). Kulturowa semantyka motywu zwierząt. *Teksty Drugie*, (3), 238–252.

Salij, J. (1985). *Rozmowy ze świętym Augustynem*. Poznań: W drodze.

Wojsław, G.K. (2000). *Szeptane na puszczy*, https://dzikiezycie.pl/archiwum/2000/sierpien-2000/szeptane-na-puszczy (dostęp: 24.09.2025).